

طراحی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا

(فروشگاه الکترونیکی اعتباری)

سیدعباس موسویان

دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

تعریف کارت‌های اعتباری

- صنعت بانکداری برای پاسخ به نیازهای جامعه، هر روز گامی به پیش می‌گذارد و ابزارهای نوری ارائه می‌کند. یکی از این ابزارها، کارت‌های اعتباری است.
- بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری، کارت‌هایی را در اختیار مشتریان معتبر قرار می‌دهند تا آنان بدون احتیاج به همراه داشتن پول نقد، کالاها و خدمات مورد نیاز خود را از فروشگاه‌ها و مراکز خدماتی بخرند و طبق ضوابط بانک یا مؤسسه ناشر کارت، قیمت کالاها و خدمات خریداری شده را بپردازند، به این نوع کارت‌ها کارت اعتباری می‌گویند.

منافع استفاده از کارتهای اعتباری

- استفاده از کارت اعتباری، افزون بر مزایای فراوان اقتصادی که برای دارنده کارت دارد، مانند صرفه‌جویی در وقت، دقت در محاسبه، عدم نیاز به حمل پول نقد، امنیت و آسایش روحی، به نفع اقتصاد ملی نیز هست.
- همه ساله حجم فراوانی از اسکناس‌ها دست به دست مردم می‌چرخند و به تدریج کهنه می‌شوند. اسکناس‌های کهنه افزون بر مشکلات بهداشتی هر ساله هزینه سنگینی را برای جمع‌آوری، از بین بردن و تجدید چاپ بر دولت تحمیل می‌کنند که استفاده از کارتهای اعتباری جلو این هزینه‌ها را می‌گیرد.

عناصر تشکیل دهنده کارت‌های اعتباری

۱. **صادرکننده کارت:** بانک یا مؤسسه اعتباری است که به انتشار کارت‌های اعتباری اقدام کرده، طبق ضوابط خاص، آن‌ها را در اختیار مشتریان می‌گذارد.
۲. **دارنده کارت:** هر شخص حقیقی یا حقوقی است که با مراجعه به بانک، کارت اعتباری دریافت می‌کند تا به وسیله آن بتواند بدون پرداخت پول نقد، کالاها و خدمات مورد نیاز را بخرد و مطابق ضوابط، قیمت آن‌ها را به بانک بپردازد.
۳. **پذیرنده کارت:** کلیه مراکز تجاری، خدماتی که براساس قرارداد، با صادرکننده کارت توافق می‌کنند تا در صورت مراجعه دارندگان کارت، کالاها و خدمات مورد نیاز آنان را تقدیم کنند؛ سپس بهای آن‌ها را از صادرکننده کارت دریافت کنند.
۴. **بانک پذیرنده:** در مواردی که بانک دارنده کارت با بانک مرکز تجاری پذیرنده کارت متفاوت است نیاز به بانک دیگری هست، که از آن به عنوان بانک پذیرنده یاد می‌شود.

روش معامله در کارت‌های اعتباری

- در بانکداری ربوی رابطه حقوقی بین عناصر تشکیل‌دهنده کارت‌های اعتباری قراردادهای بیع و حواله است. دارنده کارت کالا را از فروشگاه می‌خرد، کارت را در دستگاه پایانه فروش (pos) قرار می‌دهد، فروشنده را برای دریافت قیمت کالا به بانک حواله می‌دهد.
- با پرداخت بدهی به وسیله بانک، دارنده کارت به بانک بدهکار می‌شود و طبق ضوابط کارت اعتباری به یکی از روش‌های زیر بدهی خود را می‌پردازد.

۱. پرداخت در فرصت تنفس ؛ بدون بهره

۲. تقاضای تقسیط ؛ با بهره تقسیط

۳. جریمه: با بهره دیرکرد

درآمد صادر کنندگان کارت‌های اعتباری

۱. عوارض صدور، تمدید و تجدید کارت
۲. عوارض فروش از مراکز فروش
۳. عوارض خرید از دارنده کارت
۴. بهره تقسیط
۵. بهره دیر کرد
۶. عواید غیر مستقیم

طراحی کارتهای اعتباری در بانکداری بدون ربا

● از آنجا که خاستگاه اصلی کارتهای اعتباری، کشورهای غربی با نظام بانکی ربوی است، ماهیت حقوقی این کارتها با فرهنگ و اعتقادات جوامع اسلامی سازگاری لازم ندارد. بر این اساس، لازم است ابعاد فقهی و حقوقی آنها مورد مطالعه و تجدید نظر قرار گیرد تا بتوان در کشورهای مسلمان نیز از این کارتها استفاده کرد.

راهکارهای طراحی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا

۱. طراحی کارت اعتباری براساس
قرارداد قرض الحسنه

۲. طراحی کارت اعتباری براساس
قرارداد مرابحه

طراحی کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه

- چند سال پیش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران دستورالعمل صدور و راهبری کارت خرید اعتباری را بر اساس قرارداد قرض الحسنه به نظام بانکی ابلاغ کرد.
- مواد دو تا پنج دستورالعمل کارت‌های اعتباری ماهیت قرار داد و ابعاد حقوقی و اقتصادی معامله با آن کارت را نشان می‌دهد.
- مطابق این مواد، قرارداد محوری در صدور کارت‌های اعتباری، عقد قرض الحسنه است.

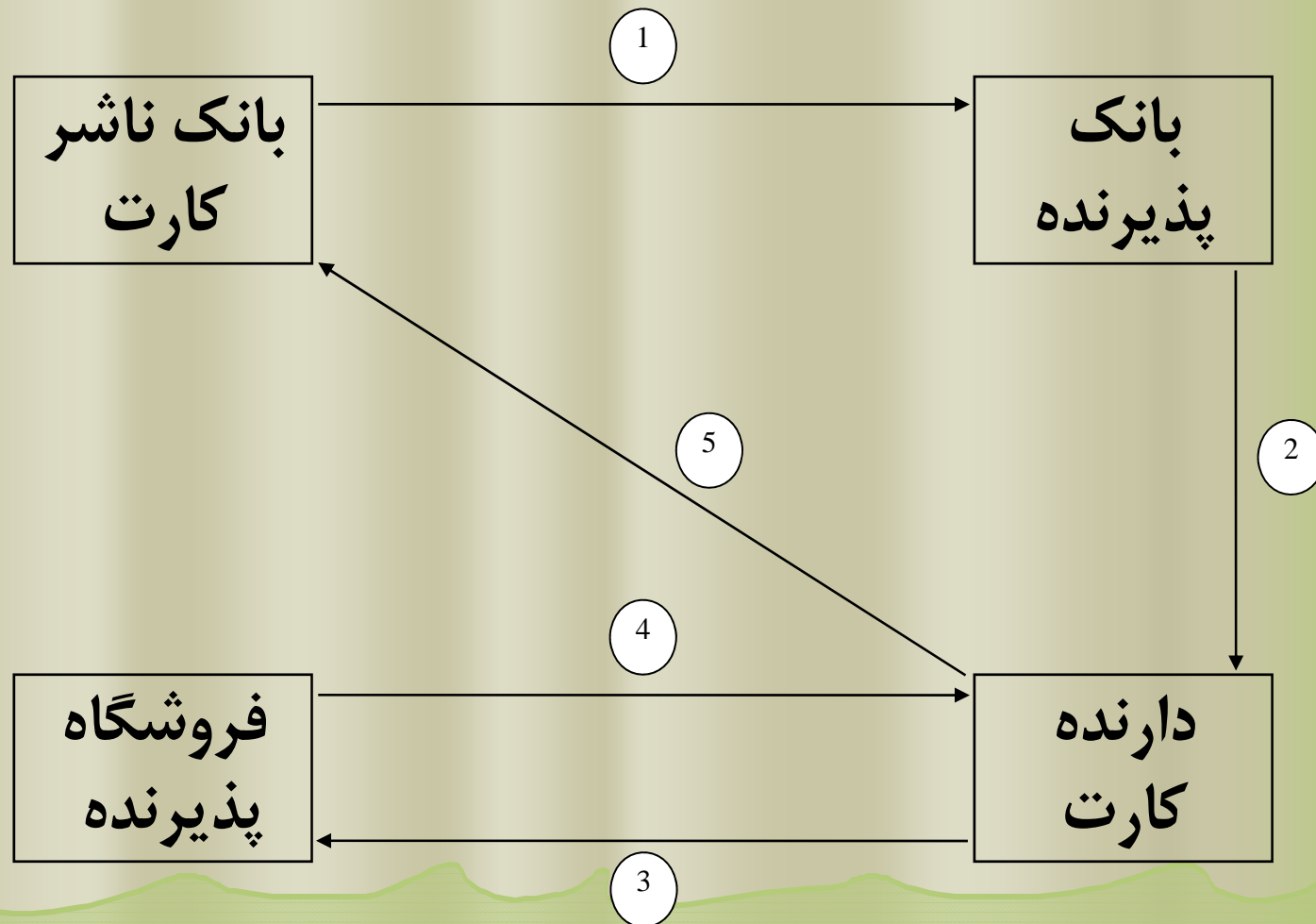
مدل عملیاتی کارت اعتباری براساس قرارداد قرض الحسنه (۱)

- در این راهکار چهار عنصر؛ بانک یا موسسه اعتباری ناشر کارت، بانک یا موسسه اعتباری پذیرنده کارت، دارنده کارت و فروشگاه یا مرکز خدماتی پذیرنده کارت حضور دارند.
- بانک ناشر بعد از اعتبار سنجی مشتری متناسب با اعتبار وی کارت اعتباری در اختیار وی می‌گذارد و طبق قرارداد، متعهد می‌شود تا سقف اعتبار، منابع لازم برای خرید کالاها و خدمات وی را به صورت قرض الحسنه در اختیار وی بگذارد،

مدل عملیاتی کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه (۲)

- دارنده کارت اقدام به خرید کالا یا خدمت کرده کارت را در دستگاه پایانه فروش (POS) قرار می‌دهد،
- بانک ناشر بعد از تایید اعتبار، از طریق بانک پذیرنده، اعتبار درخواستی دارنده کارت را به صورت قرض الحسنه در اختیار وی می‌گذارد،
- دارنده کارت با استفاده از آن اعتبار بدهی خود را می‌پردازد و کالا یا خدمت خریداری شده را تحویل می‌گیرد،
- دارنده کارت بدهکار بانک ناشر شده و دو راه برای پرداخت بدهی دارد.
  ۱. پرداخت در مهلت تنفس؛ بدون بهره و مبلغ اضافی
  ۲. پرداخت بعد از مهلت تنفس: با پرداخت مبلغی اضافی به عنوان وجه التزام.

مدل عملیاتی کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه (۳)

اشکالات کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه

۱. محدودیت منابع قرض الحسنه

۲. عدم قابلیت تقسیط

۳. گسترش باب جریمه تأخیر

۴. عدم قابلیت برای گسترش کمی و کیفی

● طراحی کارت اعتباری براساس قرارداد مرابحه

- بر اساس آئین نامه جدید بانک مرکزی بانک ها تنها در قالب قرارداد مرابحه اقدام به طراحی کارت اعتباری می کنند.
- در این راهکار نیز چهار عنصر حضور دارند؛
  ۱. بانک یا مؤسسه اعتباری ناشر کارت،
  ۲. بانک یا مؤسسه اعتباری پذیرنده کارت،
  ۳. دارنده کارت،
  ۴. فروشگاه یا مرکز خدماتی پذیرنده کارت.

شیوه کار در کارت اعتباری براساس قرارداد مرابحه

بانک ناشر بعد از اعتبارسنجی مشتری متناسب با اعتبار وی کارت اعتباری در اختیار وی می‌گذارد و طبق قرارداد، دارنده کارت را وکیل در خرید به وسیله کارت برای بانک می‌کند و متعهد می‌شود تا سقف اعتبار، منابع لازم برای خرید کالاها و خدمات مورد نیاز دارنده کارت را بپردازد، زمانی که دارنده کارت در جایگاه وکیل بانک به خرید کالا اقدام می‌کند، کارت را در دستگاه پایانه فروش (POS) قرار می‌دهد، بانک ناشر بعد از شناسایی و تایید اعتبار، از راه بانک پذیرنده، قیمت کالاها و خدمات را به فروشگاه یا مرکز خدماتی پذیرنده کارت می‌پردازد و کالا را تملک می‌کند، سپس بانک ناشر در جایگاه فروشگاه الکترونیکی اعتباری، کالاها و خدمات خریداری شده را به دارنده کارت به صورت مرابحه نسبه برای مدت زمان معین و با نرخ سود معین می‌فروشد،

- به طور مثال، کالاها و خدمات خریداری شده را با احتساب نرخ سود ۱۰ درصد به سررسید شش ماه به دارنده کارت می فروشد، دارنده کارت کالاها و خدمات خریداری شده را تملک کرده تحویل می گیرد، بعد از آن، دارنده کارت بدهکار بانک ناشر خواهد بود و چند گزینه برای پرداخت بدهی دارد:

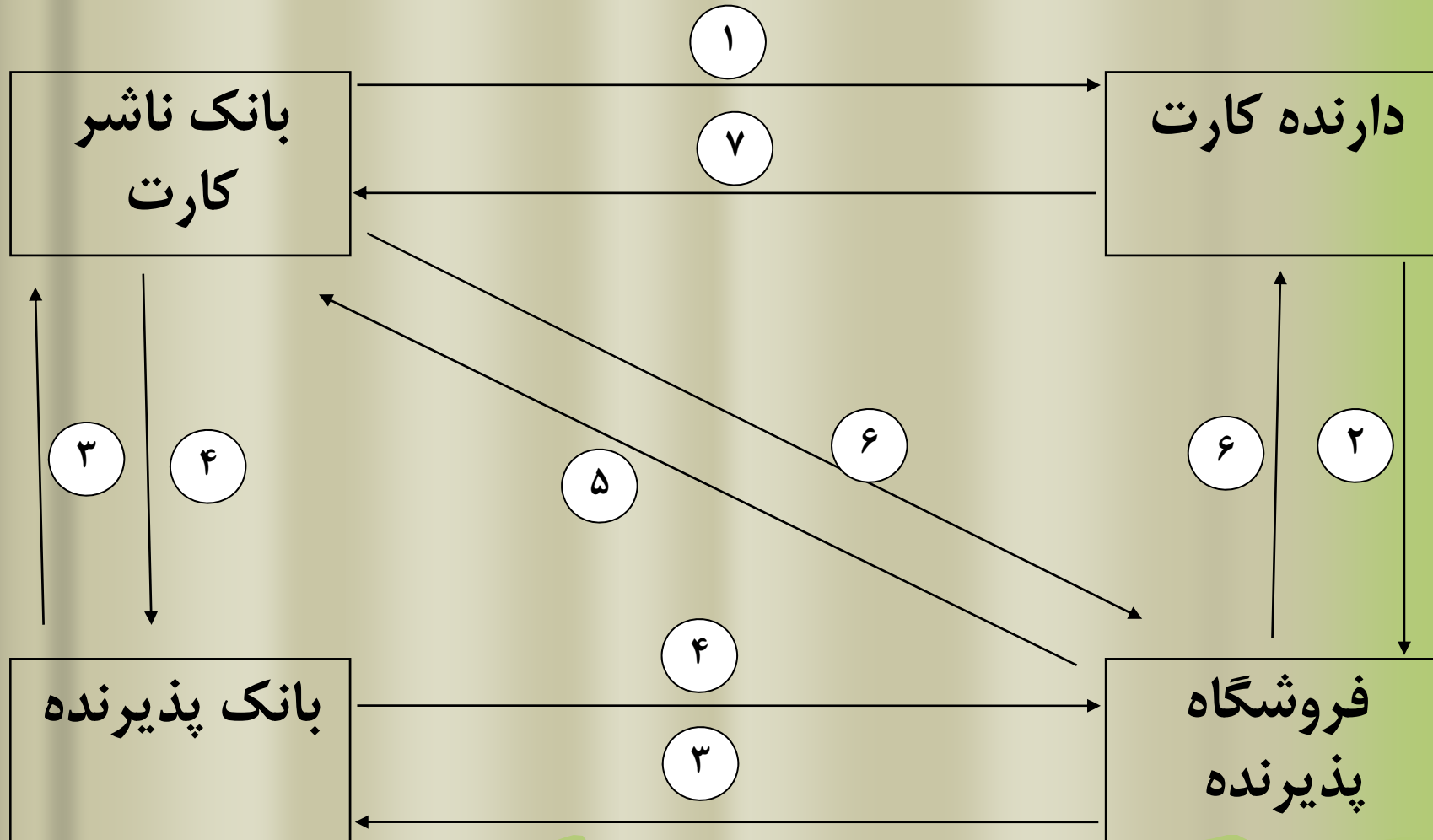
- ۱. **پرداخت در مهلت تنفس:** در این صورت مابه التفاوت قیمت نقد و نسیه تخفیف داده می شود و دارنده کارت فقط قیمت نقد کالاها و خدمات را می پردازد؛

- ۲. **پرداخت به صورت اقساطی:** دارنده کارت می تواند کل یا بخشی از قیمت کالاها و خدمات خریداری شده را به صورت اقساط تا سررسید مقرر پردازد، در این صورت بخشی از مابه التفاوت قیمت نقد و نسیه به تناسب تخفیف داده می شود؛

- ۳. **پرداخت دفعی در سررسید:** در این صورت دارنده کارت قیمت نسیه کالاها و خدمات را می پردازد؛

- ۴. **پرداخت بعد از سررسید:** در این صورت افزون بر قیمت نسیه کالاها و خدمات باید مبلغی به صورت وجه التزام نیز پردازد.

مدل عملیاتی کارت اعتباری

مبانی فقهی و حقوقی کارت اعتباری

در ساماندهی معاملات کارت اعتباری بر اساس قرارداد مرابحه، از ترکیب چند قرارداد استفاده می‌شود و صحت شرعی معامله با کارت اعتباری منوط به صحت همه آنها است.

۱. وکالت در خرید؛

۲. خرید وکالتی؛

۳. فروش مرابحه‌ای نسیه؛

۴. تخفیف در بدهی؛

۵. جریمه تاخیر.

قصد خرید و کالتی

- در این راهکار دارنده کارت وکیل بانک در خرید کالاها و خدمات می‌گردد بنابراین برای صحت خریدها باید قصد خرید و کالتی کند در حالی که در موارد زیادی دارنده کارت غافل از خرید و کالتی است، کما اینکه در مواردی، کارت را به دیگران واگذار می‌کند و آنان اطلاعی از قرارداد و کالت ندارند.
- در حل این مشکل می‌توان گفت:
- اولاً؛ در تحقق قصد خرید و کالتی توجه ارتکازی کفایت می‌کند،
- ثانیاً؛ در مواردی هم که کارت را در اختیار دیگری می‌گذارد، دیگران وسیله و ابزار وی برای خرید و کالتی هستند.
- ثالثاً؛ بر فرض که به جهت نبود قصد و کالت در خرید، خرید و کالتی باطل باشد، معامله تبدیل به بیع فضولی نقد و نسیه‌ای خواهد شد که پیشاپیش طرفین قرارداد رضایت خودشان را اعلام کرده‌اند.

تخفیف در بدهی

- اگر دارنده کارت بخواهد بدهی خود را به صورت دفعی در فرصت تنفس یا به صورت تدریجی تا سررسید پردازد، بانک نسبت به مبلغ بدهی تخفیف می‌دهد، آیا چنین تخفیفی جایز است؟
- در پاسخ می‌گوییم؛ در معاملات مدّت‌دار مانند بیع نسیه، سلف و ... که مدیون متعهد است بدهی خود را طبق زمان‌بندی معین پردازد، گاهی مدیون علاقه دارد در مقابل کم‌کردن بخشی از بدهی، دین خود را زودتر از موعد مقرر پردازد؛ چنان‌که گاهی طلبکار دوست دارد در برابر دریافت زودتر از سررسید از بخشی از بدهی صرف‌نظر کند. این موضوع از زمان امامان محل سوال بوده و ائمه پاسخ مثبت داده‌اند.
- فقیهان شیعه به استناد روایات با اصل کاهش مبلغ بدهی در مقابل پرداخت زودتر از سررسید موافق هستند و در تصویر فقهی آن راهکارهایی پیشنهاد می‌دهند، مانند: مصالحه، ابراء، هبه و خرید دین.

بررسی فقهی جریمه تاخیر (وجه التزام)

- شکی نیست هر نوع افزایش مبلغ بدهی در مقابل تمدید مدت، ربا و حرام است و این نوع ربا از مصادیق مسلم ربای جاهلی بود که قرآن در صدد تحریم آن برآمد.
- بحثی که اینجا وجود دارد این است که آیا طلبکار در قرارداد قرض یا غیر آن می تواند برای الزام بدهکار به پرداخت به موقع بدهی شرط جریمه تأخیر در پرداخت، کند؟
- مشهور فقها مانند امام خمینی، گرفتن هر نوع زیاده هر چند به عنوان جریمه دیر کرد را از مصادیق ربا می دانند در مقابل برخی از فقها گرفتن وجه التزام را مجاز می شمارند.

بررسی حقوقی جریمه تاخیر (وجه التزام)

- شورای پول و اعتبار برای رفع تاخیر دیون، در پی قانونی کردن أخذ جریمه تأخیر و تأیید شرعی آن بود؛ از این رو طرحی را تهیه کرد که در آن بدهکار به صورت شرط می‌پذیرفت، اگر بدهی را در سررسید نپردازد، جریمه را نیز بدهکار شود. شورای نگهبان نیز تصویب کرد که اگر وام‌گیرنده، به صورت شرط بپذیرد در صورت نپرداختن بدهی در سررسید، باید مبلغی معادل ۱۲ درصد مانده بدهی برای هر سال را به بانک بپردازد.
- تا سال ۶۹، میزان جریمه ۱۲ درصد بود؛ با توجه به افزایش نرخ سود بانکی و عدم کارایی جریمه ۱۲ درصد، مدیریت نظارت بر بانک‌ها پس از مشورت با شورای نگهبان، میزان جریمه تأخیر را معادل نرخ سود تسهیلات به اضافه شش درصد تعیین کرد.

ویژگی‌های راهکار مرابحه

- قابلیت خرید اعتباری؛
- قابلیت پرداخت در مهلت تنفس؛
- قابلیت پرداخت اقساطی؛
- قابلیت پرداخت دفعی مدت دار؛
- طراحی برای سقف اعتباری بالاتر؛
- انتظار استقبال بانک‌ها و مشتریان،
- واقعی بودن جریمه تاخیر (وجه التزام).

از بذل توجه
استادان ارجمند
و دانشجویان محترم
کمال تشکر را دارم